

NAİBƏ CAMALZADƏ

Deutsche Grammatik

(ein theoretisch-praktisches Übungsbuch)

Alman dilinin grammatikası

(nəzəri-praktik tapşırıq kitabı)

*Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Şurasının
30 noyabr 2022-ci il tarixli 22 sayılı iclas
protokoluna əsasən çapa tövsiyə edilmişdir.*

Bakı
MÜTƏRCİM
2022

Elmi redaktor: **Şabanov Şaban Həsən oğlu**
Azərbaycan Dillər Universiteti
Xarici Dillər Kafedrası, f.e.n., dos.

Rəyçilər: **İ.O. Məmmədli**
AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
Lüğətçilik şöbəsinin professoru, f.e.d.

Ş.V.Aslanova
Azərbaycan Dillər Universitetinin
Xarici dillər kafedrasının dosenti, fil.f.d.

A.V.Abdullayeva
Filologiya fakültəsi nəzdində Xarici dillər
kafedrasının b/m, fil.f.d.

Naibə Camalzadə. Deutsche Grammatik (ein theoretisch-praktisches Übungsbuch) / Alman dilinin qrammatikası (nəzəri-praktik tapşırıq kitabı). *Dərs vəsaiti.* – Bakı: Mütərcim, 2022. – 208 səh.

ISBN: 978-9952-28-637-3

© Naibə Camalzadə, 2022

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ	7
ALMAN DİLİNİN QRAMMATİKASININ ƏSAS QAYDALARI	
Morfologiya. Artıql	8
Artıqlın işlənməsi	8
Artıqlın düşməsi	10
İSİM	13
İsmnin cinsi	13
İsimlərin cəmi	17
İsimlərin hallanması	21
İsimlərin qüvvətli hallanması	21
İsmnin zəif hallanması	22
Qadın cinsli isimlərin hallanması	24
İsimlərin qarışıq hallanması	24
Cəmdə olan isimlərin hallanması	25
Xüsusi isimlərin hallanması	25
SİFƏT	26
Sifətin hallanması	26
Sifətin zəif hallanması	27
Sifətin qüvvətli hallanması	28
Sifətin qarışıq hallanması	30
Sifətin dərəcələri	33
Əvəzlik	34
Şəxs əvəzliyi	35
Yiyəlik əvəzliyi	36
Qayıdış əvəzliyi	38
İşarə əvəzliyi	39
Sual əvəzlilikləri	40

Nisbi əvəzliliklər	41
Qeyri-müəyyən və inkar əvəzlilikləri.....	42
Şəxssiz əvəzlilik	44
SAY	45
Miqdar sayları	45
Sıra sayları.....	47
Kəsr saylar.....	48
FEİL	49
Sadə fellər.....	50
Düzəltmə fellər	51
Mürəkkəb feillər	54
Əsas və köməkçi feillər	54
Qüvvətli, zəif, qaydasız feillər	55
Şəxslı və şəxssiz feillər.....	60
Təsirli və təsirsiz feillər	61
Feilin zamanları və onların istifadəsi	61
İndikativ Aktiv İndiki zaman.....	61
Gələcək zaman	69
Məchul növ	70
İndikativ Passiv	70
Məsdər məchul növ	72
Felin şəkilləri	72
Əmr	72
Konyunktiv	74
Konyunktivin düzəlməsi	75
Präsens Konjunktiv İndiki zaman konyunktiv	75
Imperfekt Konjunktiv keçmiş zaman konyunktiv	77
Felin şərt forması.....	80
Konditionales I	80
Konyunktivin vasitəli nitqdə işlənməsi	81
Məsdər	83

Fəli sifət I.....	84
Fəli sifət II.....	85
ZƏRF.....	91
Önlüklər	93
Önlüklərin idarəsi	93
Dativ və Akkuzativ halını tələb edən önlüklər.....	93
Bağlayıcılar.....	97
Nida	98
SİNTAKSİS	99
Cümlənin baş üzvləri	100
Mübtəda	100
Xəbər	101
Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri.....	102
Tamamlıq	102
Zərflik	106
Təyin	107
Sadə cümlədə söz sırası.....	108
Mürəkkəb cümlə	110
Tabesiz mürəkkəb cümlə	110
Tabeli mürəkkəb cümlə.....	111
Tamamlıq budaq cümləsi	112
Təyin budaq cümləsi	113
Zaman Budaq cümləsi.....	113
Yer budaq cümləsi	115
Səbəb budaq cümləsi.....	115
Məqsəd budaq cümləsi	115
Tərzi hərəkət budaq cümləsi	115
Şərt budaq cümləsi	116
Tapşırıqlar və çalışmalar.....	117
ƏDƏBİYYAT.....	209

ÖN SÖZ

Əziz oxucular, çağdaş dünyamızda xarici dil bilmək çox vacib amillərdən biridir. Hətta söhbət bir şəxsin bir neçə dil bilməsindən gedir. Dil öyrənmək isə bir neçə bacarığa – xarici dildə danışmaq, oxuyub anlamaq, eşidib anlamaq, yazını bilmək bacarıqlarına yiyələnməkdir.

Sizə təqdim olunan bu kitab praktik alman dilinin qrammatikasının morfolojiya və sintaksis bölmələrinə həsr edilmişdir. Qrammatik qaydaların izahında (eyni zamanda) cədvəllərdən də istifadə edilib. Bu qaydaları möhkəmləndirmək məqsədilə kitabda tapşırıqlar sistemi də verilmişdir. Kitab sizə alman dilini sərbəst şəkildə xarici dil kimi öyrənməyə kömək etmək məqsədilə yazılıb. İstər müəllim müdaxiləsi ilə, istərsə də sərbəst bu kitabın köməyi ilə öyrənmə prosesini həyata keçirmək mümkündür.

Üç əsas bölmədən ibarət olan bu kitabın birinci hissəsi alman dilinin qrammatikasının morfolojiya bölməsinə həsr edilib. Bu hissədə əsasən nitq hissələri onların hər birinin mənası, cümlədəki funksiyası, onlara aid spesifik əlamətlərdən söhbət açılıb. Bilirik ki, dilin qrammatik qaydalarını bilmədən bu dildə düzgün danışığa, yazıya yiyələnmək olmaz. Kitabın sintaksisi əhatə edən ikinci bölməsi isə alman dilinin sintaksisinə həsr edilib. Alman dilində sadə cümlədə, tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlələrdə söz sırası, cümlə quruluşunun təhlili məhz bu hissədə verilib. Üçüncü hissədə isə verilmiş qrammatik qaydaları möhkəmləndirə bilmək üçün tapşırıqlar toplusu təqdim olunub.

Bu kitabın köməyi ilə xarici dildə sadalanan vərdişlərə yiyələnmək mümkündür.

ALMAN DİLİNİN QRAMMATİKASININ ƏSAS QAYDALARI

Birinci hissə

MORFOLOGİYA (Die Morphologie) Artikl (Der Artikel)

Ümumi məlumat

Alman dilində isimlər artiklla işlənir. Artikl ismin qarşısında gəlməklə onun cinsini, kəmiyyətini və halını göstərir. Alman dilində artiklın iki növü var: müəyyən (der bestimmte Artikel) və qeyri-müəyyən (der unbestimmte Artikel).

Müəyyən artikl:

Kişi cinsi – der
Qadın cinsi – die
Orta cins – das
Cəmdə – die

Qeyri müəyyən artikl:

Kişi cinsi – ein
Qadın cinsi – eine
Orta cins – ein
Cəmdə – artikl yoxdur

Müəyyən artikl ismin cinsini təyin edir. Məs.:

Der Mann (kişi, adam) – kişi cinsi

Der Tisch (stol) – kişi cinsi

Die Frau (qadın) – qadın cinsi

Die Tasche (çanta) – qadın cinsi

Das Kind (uşaq) – orta cins

Das Buch (kitab) – orta cins

Qeyri müəyyən artikl isə yalnız qadın cinsində olan ismi tanımağa imkan verir. Məs.:

Ein Tisch (der) – ein Buch (das) – eine Tasche (die)

Artikl həm də ismin kəmiyyətini göstərir.

Der Schüler – şagird
Das Zimmer – otaq

Die Schüler – şagidlər
Die Zimmer – otaqlar

Artikl isim hallanarkən ondan daha cox dəyişdiyi üçün ismin halını da təyin edir. Ümumiyyətlə alman dilində ismin 4 halı var:

Nominativ – Werfall
Genitiv – Wesfall
Dativ – Wemfall
Akkusativ – Wenfall

Adlıq hal
Yiyəlik hal
Yönlük hal
Təsirlik hal

Aşağıdakı cədvəldə müəyyən və qeyri-müəyyən artiklın hallanma qaydasına nəzər salaq:

Kəmiyyət	hal	k.c.	o.c.	q.c.	k.c.	o.c.	q.c.
Tək	Nom. Gen. Dat. Akk.	der des dem den	das des dem das	die der der die	ein eines einem einen	ein eines einem ein	eine einer einer eine
Cəm	Nom. Gen. Dat. Akk.	die der den die			yoxdur		

Bəzi hallarda olan artikllərin eyniliyinə fikir verin.

Artiklın işlənməsi

Artikl yalnız ismin cinsini, kəmiyyətini, halını göstərməklə kifayətlənmir, eyni zamanda ismin göstərdiyi predmeti xarakterizə edərək onun müəyyən və ya qeyri-müəyyən olmasını bildirir. Məs.:

Ich nehme ein Heft.

Ich nehme das Heft, das mir meine Schwester gibt.

Qeyri-müəyyən artiklin işlənməsi ilə müəyyən artiklin işlənməsini müqayisə edək:

1. Qeyri-müəyyən artikl predmet haqqında danışan zaman onu digərlərindən fərqləndirən xüsusi əlamətlər çəkilməyəndə istifadə olunur. Məs.: *Du hast ein Buch gelesen.*
2. Müəyyən artikl artikl predmet haqqında danışan zaman onu digərlərindən fərqləndirən xüsusi əlamətlər göstərilən zaman istifadə olunur. Məs.: *Du hast das Buch für die Grammatik gelesen.*

Əşyanın əlaməti adətən müəyyənliklə ifadə edilir. Müəyyənliyin xarakterindən asılı olaraq artikl seçimi baş verir. Məs.: *Auf dem Tisch liegt ein blauer Kuli. Auf dem Tisch liegt der blaue Kuli meines Freundes.*

Müəyyən artikl adətən sıra sayı, üstünlük dərəcəsində olan sifətin qarşısında, isim önlüklə işlənersə və əşyanın əlaməti yiyəlik halında olan isimlə ifadə olunarsa yazılır.

1. İsim haqqında birinci dəfə söhbət açılırsa və ya haqqında danışılan isim danışan üçün məlum deyilsə, yaxud az məlumdursa müəyyən artikl istifadə olunur.

Məs. *Ein Mädchen wartet auf dich.*

2. İsim haqqında ikinci dəfə söhbət açılırsa və ya haqqında danışılan isim danışan üçün artıq məlumdursa müəyyən artikl istifadə olunur.

Məs. *Dort wartet ein Mädchen auf dich. Das Mädchen hat grüne Augen.*

Qarşılıqlı şəkildə müqayisə etdiyimiz əsas fərqi göstərən qaydalardan başqa da artiklin işlənməsi ilə bağlı qaydalar var:

1. İsim ayrıca predmeti deyil, onu ümumi olaraq bildirərsə, müəyyən artikl istifadə olunur. Məs.: *Das Auto ist das praktische Verkehrsmittel.*
2. Danışana yaxşı məlum olan predmetlərdən söhbət gedən zaman müəyyən artikl istifadə olunur. Məs.: *gib mir das Wörterbuch! Wer wartet auf dich auf der Straße?*
3. Öz cinsində tək olan isimlərdən (ulduz adları, planetlər, ölkələr, fəsillər, aylar, həftənin günləri, çaylar, göllər, dənizlər,

okeanlar, dağlar) danışan zaman müəyyən artikl istifadə olunur. Məs.: *Im (in dem) Sommer sind die Tage gewöhnlich heiß. Die Touristen besuchen die Alpen.*

4. Qeyri-müəyyən artikl *haben* və *es gibt* ifadəsindən sonra istifadə olunur. Məs.: *Er hat ein Haus. Hier gibt es einen Park.*
5. Cümlədə ismi xəbərlə qeyri-müəyyən artikl sonra istifadə olunur. Məs.: *Das ist eine schwere Frage.*

Artiklin düşməsi

Aşağıdakı hallarda ismin qarşısında artikl işlənmir:

1. İsmın qarşısında yiyəlik, işarə əvəzliyi və miqdar sayı gələrsə. Məs.: *das Buch – mein Buch, die Bücher – drei Bücher*

Qeyd: bəzən danışana artıq məlum olan predmetlərdən söhbət gedərsə, onda miqdar sayı ilə olan söz bələşmələrinin qarşısında müəyyən artikl işlənə bilər. Məs.: *Anna, Petera und Ingrid sind gute Schwimmerinnen. Die drei Freundinnen gehen oft baden.*

2. Cəmdə isim qeyri müəyyənlik ifadə edirsə, onun haqqında ilk dəfə söz açılırsa artiklsız işlənir. Belə ki, qeyri müəyyən artiklin cəm forması yoxdur. Məs.: *Das ist ein Tisch. Das sind Tische. Hier steht ein Stuhl. Hier stehen Stühle.*

3. İsim müraciət və ya xitab bildirərsə artikl işlənmir. Məs.:

4. *Studenten, seid fleißig! Kinder, sprecht nicht so laut!*

5. İsmın qarşısında mənsubiyyəti bildirən və yiyəlik halda olan başqa bir isim olarsa artikl işlənmir. Məs.: *Peters Freunde kommen heute aus der Türkei.*

6. Orta cinsdə olan ölkə, şəhər adlarının qarşısında artikl işlənmir. Məs.: *Mein Freund kommt aus Frankreich.*

Qeyd: Əgər orta cinsdə olan ölkə, şəhər adlarının qarşısında əlamət bildirən söz gələrsə müəyyən artikl işlənir. Məs.: *Viele Touristen interessieren sich für das schöne Paris.*

Qadın cinsində olan ölkə adları müəyyən artiklla işlənir. Məs.: *Ich studiere in der Schweiz.*

1. Xüsusi isimlərin qarşısında artikl işlənmir. Məs.: *Robert Schmidt arbeitet in Frankfurt.*

Qeyd: Əgər xüsusi ismin qarşısında əlamət bildirən söz olarsa müəyyən artıql işlənir. Məs.: *Der kleine Peter spricht schon fünf Jahre Deutsch.*

1. Maddə adlarının qarşısında artıql işlənir. Məs.: *Trinken Sie gern Tee? Geben Sie mir bitte Butter!*
2. Qeyd: Əgər maddə adlarının müəyyən bir hissəsindən söz gedərsə, müəyyən artıql işləmə bilər. Məs.: *Der Fisch von gestern ist noch frisch.*
3. Mücərrəd isimlərlə artıql işlənir. Məs.: *Arbeit macht uns munter.*
4. Sabit söz birləşmələrində, atalar sözlərində artıql işlənir. Məs.: *Er kann Geige spielen. Wissen ist Macht.*

İSİM

(DAS SUBSTANTIV)

Ümumi məlumat

Alman dilində isimlər üç cinsdə olur. Onlar hala və kəmiyyətə görə dəyişə bilirlər. İsim cümlədə həm birinci, həm də ikinci dərəcəli üzv kimi çıxış edə bilər.

İsmin cinsi

İsmin cinsi necə təyin olunur:

1. Əgər isim təkdə və adlıq halda olarsa, müəyyən artikla görə cinsi təyin etmək olar. Məs.:

<i>der Tag – gün</i>	<i>der – kişi cinsi</i>
<i>die Tafel – lövhə</i>	<i>die – qadın cinsi</i>
<i>das Wetter – hava</i>	<i>das – orta cins</i>

2. İsmin qarşısında gələn sifət, yiyəlik və işarə əvəzliliklərinin köməyi ilə. Məs.:

<i>ein schöner Tag</i>	<i>dieser schöne Tag</i>
<i>eine schwarze Tafel</i>	<i>diese schwarze Tafel</i>
<i>kaltes Wetter</i>	<i>dieses kalte Wetter</i>

3. Mənaya görə. Kişi cinsini bildirən isimlər. Məs.:

Kişi cinsinin nümayəndələri	<i>der Mann – kişi</i> <i>der Junge – gənc</i> <i>der Held – qəhrəman</i>
Kişi cinsini bildirən heyvan adları	<i>der Bär – ayı</i> <i>der Löwe – şir</i>

Fəsillər	der Winter – qış der Frühling – yaz der Sommer – yay der Herbst – payız
Aylar	der Februar – fevral der März – mart der April – aprel
Günlər	der Montag – bazar ertəsi der Dienstag – çərşənbə axşamı der Mittwoch – çərşənbə
Sutkanın hissələri Amma	der Tag – gün der Abend – axşam der Morgen – səhər die Nacht – gecə (istisna)
Planet adları	der Stern – ulduz der Planet – planet der Mond – ay der Mars – mars
Qütbün cəhətləri	der Norden – şimal der Süden – cənub der Osten – şərq der Westen – qərb
Dağ adları	der Ural der Kasbek amma: die Alpen
Təbiət hadisələri	der Regen – yağış der Schnee – qar der Hagel – dolu der Nebel – duman
Pul vahidləri	der Rubel der Manat der Dollar der Frank

4. Formaya görə. Kişi cinsini bildirən isimlər. Məs.:

Əsəsən feildən düzələn isimlər kişi cinsi olur:	Der Gang – Gehen Der Schritt- Schreiten Der Sprung – Springen Der Beginn – beginnen
Suffiksə görə: kişi cinsini bildirir	-er, -el,-ner, -ler, -ling -at, -et,-ant,-ent,-är,-eur, - ier, -ist, -ismus,- or,-loge

5. Orta cinsi bildirən isimlər:

Mənaya görə: Uşaq və kiçiltmə mənasını bildirən sözlər	das Kind – uşaq das Lamm – quzu
Göstərilən ölkə adları	das Rußland das Polen das Deutschland das England das Belgien das Frankreich das Italien das Österreich das Spanien das China das Indien
Şəhər adları	das Moskau das Warschau das Prag das Berlin das Paris das London das New York

Metal adları	das Eisen das Gold das Uran das Jod
Formaya görə. Suffikslər:	-chen, -lein, -tel, -um, -ment

6. Qadın cinsini bildirən isimlər:

Mənaya görə: Qadın cinsinin nümayəndələri.	die Frau – qadın die Mutter – ana die Tochter – qız
Heyvan adları:	die Kuh – inək die Ziege – keçi die Katze – pişik
Ağac və gül adları	die Tanne die Birke die Kiefer die Rose die Tulpe die Aster
Meyvə adları	die Apfelsine die Birne die Kirsche die Mandarine die Tomate die Zitrone
Formaya görə. Şəkilçilər:	-in, -ung, -heit, -keit, -schaft, -ei, -le, -ik, -ion, -tion, -tät, -ur

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi nəzərə alsaq, ismin cinsini suffiks və mənaya görə təyin etmək olur. Amma əsasən cinsi əzbər öyrənməklə yadda saxlamaq lazımdır.

Mürəkkəb isimlərin cinsinin təyin olunması:

Mürəkkəb isimlərin cinsi əsas (təyinolunan) sözün cinsindən asılıdır. Əsas söz – mürəkkəb sözün ikinci yerdə gələn sözüdür. Məs.: *das Gartenmöbel* = *der Garten*+*das Möbel*

Das Möbel sözü orta cins olduğuna görə və mürəkkəb sözün əsas hissəsi olduğuna görə onun artikli götürülür.

İsimləşmiş məsdərlər cümlədə isim vəzifəsini yerinə yetirir və böyük hərflə yazılır, cinsi vahid olaraq orta cinsdir. Məs.: *das Leben, das Gehen, das Lachen*.

Bəzən alman dilində omonim sözlər fərqli cinslərə mənsub olurlar. Məs.: *der Band (tom, cild) – das Band (lent)*

Der Leiter (rəhbər) – die Leiter(nərdivan)

İsimlərin cəmi

Alman dilində isimlərin cəmi şəkilçilərin köməyi ilə düzəlik. Cəm isimlər **die** artıqlı ilə işlənir.

Sukkişlə:	Umlautla	Artiklla
-e, -(e)n, -er, -s: der Tisch – die Tische die Zeitung-die Zeitungen das Bild – die Bilder der Klub – die Klubs	der Vater – die Väter der Ofen – die Öfen	der Orden – die Orden der Wagen – die Wagen

Ümumiyyətlə alman dilində isimlərin cəmlənməsi 5 tipə bölünür. Biz bu tipləri qruplaşmış formada növbəti cədvəldə təqdim edirik:

I tip

Kişi cinsi (-e)	Kişi cinsi (-'e)
der Berg – die Berge der Pilz – die Pilze der Preis – die Preise der Ring – die Ringe der Tisch – die Tische	der Hof – die Höfe der Kopf – die Köpfe der Kampf – die Kämpfe der Raum – die Räume der Stuhl – die Stühle

Orta cins (-e)	Qadın cinsi (-'e)
das Beispiel – die Beispielele das Heft – die Heft das Bein – die Beine das Diktat – die Diktate das Lineal – die Lineale das Resultat – die Resultate	die Axt – die Äxte die Bank – die Bänke die Kraft – die Kräfte die Kuh – die Kühe die Maus – die Mäuse die Stadt – die Städte

II tip

Qadın cinsi (-(e)n)
die Tafel – die Tafeln die Klasse – die Klassen die Tür – die Türen die Fakultät – die Fakultäten
Kişi cinsi (-(e)n)
der Junge – die Jungen der Knabe – die Knaben der Name – die Namen der Held – die Helden der Mensch – die Menschen der Nachbar – die Nachbarn der Staat – die Staaten der Student – die Studenten
Orta cins (-(e)n)
das Auge – die Augen das Bett – die Betten das Ende – die Enden das Hemd – die Hemden

III tip

Orta cins (- er)	Orta cins (-'er)
das Bild – die Bilder das Kleid – die Kleider das Lied – die Lider	das Buch – die Bucher das Fach – die Fächer das Dach – die Dächer

	Kişi cinsi (-'er)
	der Mann – die Männer der Rand – die Ränder der Wald – die Wälder

Qeyd:*das Boot, das Haar, das Jahr, das Pult, das Schaf* sözlərinin cəmi I tipə uyğundur. Yəni kökündə a,o,u hərfləri olsa da umlaut götürmürlər. məs.: *das Jahr-die Jahre*

IV tip

(-)	(-')
Sonu -er,-en,-el ilə bitən kişi cinsli isimlər	
der Lehrer – die Lehrer der Schüler – die Schüler der Onkel – die Onkel der Wagen – die Wagen	der Bruder – die Brüder der Vater – die Väter der Mantel – die Mäntel der Apfel – die Äpfel
Sonu -er,-en,-el ilə bitən orta cinsli isimlər	
das Banner – die Banner das Fenster – die Fenster das Messer – die Messer	
Sonu -chen,-lein ilə bitən orta cinsli isimlər	
das Stühlchen – die Stühlchen das Tischlein – die Tischlein	
Ge- prefiksi -e suffiksi olan sözlər	
das Gebäude – die Gebäude das Gebirge – die Gebirge	
Qadın cinsli iki isim	
die Mutter – die Mütter die Tochter – die Töchter	

V tip

Bəzi Kişi və orta cinsli isimlər (-s)
der Klub – die Klubs der Chef – die Chefs das Auto – die Autos das Café – die Cafes das Hotel – die Hotels das Kino – die Kinos das Sofa – die Sofas
Alınma sözlərin cəmlənməsi
der Doktor – die Doktoren der Professor – die Professoren der Direktor – die Direktoren das Datum – die Daten das Museum – die Museen das Studium – die Studien das Stadion – die Stadien das Drama – die Dramen das Thema – die Themen das Adverb – die Adverbien das Partizip – die Partizipien das Material – die Materialien

Yalnız təkdə və yalnız cəmdə işlənən isimlər:

Tək	Cəm
die Butter die Milch das Fleisch die Ruhe die Liebe	die Brille – die Brillen die Schere – die Scheren der Schlitten – die Schlitten die Uhr – die Uhren die Tinte – die Tinten

Die Ferien, die Eltern, die Leute sözlərinin yalnız cəm forması mövcuddur.

İsimlərin hallanması (Die Deklination der Substantive)

Alman dilində isimlər hala görə dəyişir. Hallanma zamanı adətən isimlər şəkilçi qəbul etmirlər. Belə olduğu halda artikl və əvəzliliklər əlamət daşıyıcı sözlər rolunda çıxış edirlər. Hallanmanın növü əsasən təkdə təyin olunur. Cəmdə isimlərin bir hallanma qaydası var.

İsmin 3 hallanma növü mövcuddur: qüvvətli, zəif, qadın cinsli isimlərin hallanması.

hal	təkdə ismin hallanması			cəmdə hallanma
	qüvvətli	zəif	qadın	
Nom.	-	-	-	-
Genit.	-(e)s	-(e)n	-	-
Dativ	-	-(e)n	-	-(e)n
Akkus.	-	-(e)n	-	-

İsimlərin qüvvətli hallanması (Die starke Deklination)

Qüvvətli hallanmanın əlaməti ismin genitiv halında -s və ya -es şəkilçisini qəbul etməsidir. Digər hallarda isim şəkilçi qəbul etmir. Qüvvətli hallanmaya əksər kişi cinsli isimlər və bütün orta cinsli isimlər (das Herz sözündən başqa) aiddir.

İndi isə növbəti cədvəldə qüvvətli hallanmaya uyğun bəzi misallarla nəzər salaq.

hallar	tək			
	Kişi cinsi		Orta cins	
Nom.	der Lehrer	der Platz	das Fenster	das Kind
Gen.	des Lehrers	des Platzes	des Fensters	des Kindes
Dat.	dem Lehrer	dem Platz	dem Fenster	dem Kind
Akk.	den Lehrer	den Platz	das Fenster	das Kind

Cədvəldən də aydın görünür ki, orta cinsin nominativ (adlıq) və akkusativ (təsirlik) halları eynidir.

-s və -es şəkilcisini fərqləndirmək üçün yadda saxlamaq lazımdır ki, əgər ismin sonu -s,-ß,-sch,-st,-z,-,tz, -x, -ck, -pf,hərfləri ilə bitərsə genitiv(yiyəlik) halında -es şəkilçisi əlavə edilir. -s şəkilçisi isə -er,-el,-en,-em hərfləri ilə bitən isimlərə əlavə edilərək genitiv halını düzəldir. Məs.:

das Gras	des Grases
der Fluß	des Flusses
der Tisch	des Tisches
der Herbst	des Herbstes
der Pilz	des Pilzes
der Satz	des Satzes
das Suffix	des Suffixes
der Stock	des Stockes
der Kampf	des Kampfes
der Lehrer	des Lehrers
der Wagen	des Wagens
der Atem	des Atems
der Flügel	des Flügels

Qeyd: sonu -us,-ismus ilə bitən isimlər genitiv halında şəkilçi qəbul etmirlər. Məs.: *der Kasus-des Kasus*

İsmin zəif hallanması (Die schwache Deklination)

Zəif hallanmada -en şəkilçisi nominativ (adlıq) haldan başqa bütün hallarda ismin sonuna əlavə olunur. Bu hallanmaya yalnız kişi cinsli isimlər aiddir.

1. Yalnız kişi cinsində şəxs və heyvan adlarını bildirən və sonu -e hərfi ilə bitən isimlər:

der Knabe
 der Junge
 der Franzose
 der Löwe
 de Affe
 der Hase

2. Vaxtilə sonunda -e hərfi olan, zamanla həmin hərfi itirmiş bir qrup kişi cinsli isim:

der Held
 die Hirt
 der Herr
 der Mensch
 der Bär

3. Sonu -ist,-ent,-ad,-at,-et,-ant,-nom ilə bitən alınma isimlər:

der Student
 der Soldat
 der Agronom
 der Planet
 der Konsonant

İndi isə növbəti cədvəldə ismin zəif hallanmasına nümunələr əsasında nəzər salaq:

hallar	tək	
	Kişi cinsi	
Nom.	der Student	der Held
Gen.	des Studenten	des Helden
Dat.	dem Studenten	dem Helden
Akk.	den Studenten	den Helden

Qadın cinsli isimlərin hallanması (Die weibliche Deklination)

Qadın cinsli isimlərin hallanması zamanı isim heç bir şəkilçi qəbul etmir. Bütün qadın cinsli isimlər məhz bu hallanma növünə aid olur. Növbəti cədvəldə bu hallanma növünə nəzər salaq:

hallar	tək		
Nom.	die TÜR	die Frau	die Oma
Gen.	der TÜR	der Frau	der Oma
Dat.	der TÜR	der Frau	der Oma
Akk	die TÜR	die Frau	die Oma

Cədvəldən də göründüyü kimi, qadın cinsli isimlər hallan zaman nominativ (adlıq) halı akkuzativ (təsirlik) halı ilə genitiv (yiyəlik) halı isə dativ (yönlük) halı ilə üst-üstə düşür.

Onları cümlədə fərqləndirə bilmək üçün onların qarşısında gələn önlüyə, cümlədəki felə, və isimlə əlaqəli olan digər isimlərə fikir vermək lazımdır.

İsimlərin qarışıq hallanması (Die gemischte Deklination)

İsmin hallanmasının bu növünə aşağıda verilən isimlər aiddir:

<i>der Buchstabe, der Gedanke, der Frieden, der Name, der Wille, das Herz</i>			
hallar	Tək		
Nom.	der Buchstabe	der Name	das Herz
Gen.	des Buchstabens	des Namens	des Herzens
Dat.	dem Buchstaben	dem Namen	dem Herzen
Akk.	den Buchstaben	den Namen	das Herz

Cəmdə olan isimlərin hallanması (Die Deklination der Substantive im Plural)

Cəmdə bütün isimlər bir qayda üzrə hallanırlar. Yalnız dativ (yönlük) halında ismin sonuna -(e)n şəkilçisi əlavə olunur.

Amma nəzərə alaq ki, əgər isim -en və -s şəkilçisi ilə cəmlənibsə halı bildirən -(e)n şəkilçisi əlavə edilmir. Məs.:

hallar	Cəm	
Nom.	die	Bücher Frauen Autos
Gen.	der	Bücher Frauen Autos
Dat.	den	Büchern Frauen Autos
Akk.	die	Bücher Frauen Autos

Xüsusi isimlərin hallanması (Die deklination der Eigennamen)

Xüsusi isimlər yalnız genitiv (yiyəlik) halda -s şəkilçisi qəbul edir. Əgər ismin sonu -s,-ß ,-sch,-x,-z hərfləri ilə bitərsə ismin sonuna -(e)ns şəkilçisi əlavə edilir. Məs.:

Goethes Gedichte

Annas Bruder

Peters Eltern

Puschkins Werke

Mariens Freude

Franzens Bücher

Amma qeyd edək ki, müasir qrammatikada xüsusi ismin yiyəlik halı daha çox von önlüyü və dativ(yönlük) halı ilə ifadə olunur. Məs.:

Peters Eltern – die Eltern von Peter,

Puschkins Werke – die Werke von Puschkin

SİFƏT (DAS ADJEKTIV)

Ümumi məlumat

Alman dilində sifət əsas nitq hissəsi olaraq qarşısında durduğu ismin əlamətini, keyfiyyətini və ya xüsusiyyətini bildirir. Sifətin əsas funksiyası xarakterizə və təsvir etməkdir. Alman dilində sifət *welcher?*, *welches?*, *welche?*, *was für ein?*, *was für ein?*, *was für eine?* (necə? nə cür? hansı?) suallarına cavab verir.

Ümumiyyətlə alman dilində sifətlər tam və qısa formalarda işlənir. Tam sifətlər ismin qarşısında gəlməklə hala, kəmiyyətə, cinsə görə dəyişərək cümlədə təyin funksiyasını yerinə yetirir. Məs.:

Kişi	der neue Tisch	ein neuer Tisch
cinsi	die blaue Tasche	eine blaue Tasche
Qadın	das kleine Kind	ein kleines Kind
cinsi	die neuen Bücher	neue Bücher
Orta cins		
Cəm		

Sifətlər qısa formada işləndikdə adətən cümlədə ismi xəbər (das Prädikativ) funksiyasını yerinə yetirirlər. Belə olduğu halda cinsə, kəmiyyətə və hala görə dəyişmirlər. Məs.:

Die Wohnung ist groß.
Der Text ist schwer.
Die Taschen sind neu.

Sifətin hallanması (Die Deklination der Adjektive)

Alman dilində sifətin hallanması onun qarşısında gələn ismin cinsini, halını, kəmiyyətini bildirən sözlərdən daha aydın desək artıqlıq və əvəzlilərdən asılıdır. Bunu nəzərə alaraq sifətlər alman dilində 3 cür hallanır: 1. Zəif, 2. Qüvvətli, 3. Qarışıq

Sifətin zəif hallanması (Die schwache Deklination der Adjektive)

Əgər sifətin qarşısında der, die, das, dieser, diese, dieses, jener, jene, jenes, jeder, jede, jedes, welcher, welche, welches, solcher, solche, solches sözləri gələrsə sifət zəif hallanır. Yəni -e və ya -en şəkilçiləri sifətin sonuna əlavə olunur. Növbəti cədvəldə daha aydın şəkildə buna nəzər salaq.

Hallar	Tək		
	Kişi c.	Qadın c.	Orta c.
Nom.	-e	- e	- e
Gen.	-en	-en	-en
Dat.	-en	-en	-en
Akk.	-en	-e	-e
	Cəm		
	Nom.	-en	
	Gen.	-en	
	Dat.	-en	
	Akk.	-en	

Cədvəldə sifətin zəif hallanmasında sifətə əlavə olunan şəkilçilər aydın şəkildə əks olunub. İndi isə konkret misallarla sifətin zəif hallanmasına nəzər salaq:

Tək		
k/c	o/c	q/c
Nominativ		
der alte Tisch dieser alte Tisch	das neue Zimmer dieses neue Zimmer	die grüne Tasche diese grüne Tasche

Genitiv		
des alten Tisches dieses alten Tisches	des neuen Zimmers dieses neuen Zimmers	der grünen Tasche dieser grünen Tasche
Dativ		
dem alten Tisch diesem alten Tisch	Dem neuen Zimmer diesem neuen Zimmer	der grünen Tasche dieser grünen Tasche
Akkusativ		
den alten Tisch diesen alten Tisch	das neue Zimmer dieses neue Zimmer	die grüne Tasche diese grüne Tasche
Cəm		
Nominativ		
die alten Tische diese alten Tische	die neuen Zimmer diese neuen Zimmer	die grünen Taschen diese grünen Taschen
Genitiv		
der alten Tische dieser alten Tische	der neuen Zimmer dieser neuen Zimmer	der grünen Taschen dieser grünen Taschen
Dativ		
den alten Tischen diesen alten Tischen	den neuen Zimmern diesen neuen Zimmern	den grünen Taschen diesen grünen Taschen
Akkusativ		
die alten Tische diese alten Tische	die neuen Zimmer diese neuen Zimmer	die grünen Taschen diese grünen Taschen

Sifətin qüvvətli hallanması (Die starke Deklination der Adjektive)

Alman dilində sifətin qarşısında əlamət daşıyan söz və ya hissəcik gəlmirsə sifət qüvvətli hallanır.

Hallar	Tək		
	Kişi c.	Qadın c.	Orta c.
Nom.	-er	- es	- e
Gen.	-en	-en	-er
Dat.	-em	-em	-er
Akk.	-en	-es	-e

	Cəm
Nom.	-e
Gen.	-er
Dat.	-en
Akk.	-e

Cədvəldə sifətin qüvvətli hallanmasında sifətə əlavə olunan şəkilçilər aydın şəkildə əks olunub. Bu şəkilçilər müəyyən artiklin sonluqları ilə eynilik təşkil edir. Üst-üstə düşməyən genitiv halıdır. İndi isə konkret misallarla sifətin qüvvətli hallanmasına nəzər salaq:

Tək		
k/c	o/c	q/c
Nominativ		
alter Tisch	neues Zimmer	grüne Tasche
Genitiv		
alten Tisches	neuen Zimmers	grüner Tasche
Dativ		
altem Tisch	neuem Zimmer	grüner Tasche
Akkusativ		
alten Tisch	neues Zimmer	grüne Tasche
Cəm		
Nominativ		
alte Tische viele alte Tische	neue Zimmer einige neue Zimmer	grüne Taschen zwei grüne Taschen
Genitiv		
alter Tische vieler alter Tische	neuer Zimmer einiger neuer Zimmer	grüner Taschen zwei grüner Taschen
Dativ		
alten Tischen vielen alten	neuen Zimmern einigen neuen	grünen Taschen zwei grünen

Tischen	Zimmern	Taschen
Akkusativ		
alte Tische viele alte Tische	neue Zimmer einige neue Zimmer	grüne Taschen zwei grüne Taschen

Qeyd: cəmdə miqdar saylarından, viele, einige, wenige sözlərindən sonra da sifətlər qüvvətli hallanır.

Sifətin qarışıq hallanması (Die gemischte Deklination der Adjektive)

Alman dilində yalnız kişi və orta cinsdə sifətin qarşısında qeyri-müəyyən artıql, inkar hissəciyi, yiyəlik əvəzliyi (tək halda olmaq şərtilə) gələrsə gah sifət gah da sadalanan sözlər əlamət daşıyıcısına çevrilirlər. Yəni ismin cinsini halını kəmiyyətini gah sifət, gah da bu sözlər bildirir. Növbəti cədvəldə sözügedən qaydanı aydın şəkildə izləmək olar:

Hallar	Tək	
	Kişi c.	Orta c.
Nom.	-er	- es
Gen.	-en	-en
Dat.	-en	-en
Akk.	-en	-es

Tək	
k/c	o/c
Nominativ	
ein alter Tisch kein alter Tisch	ein neues Zimmer kein neues Zimmer
Genitiv	
eines alten Tisches keines alten Tisches	eines neuen Zimmers keines neuen Zimmers
Dativ	
einem alten Tisch keinem alten Tisch	einem neuen Zimmer keinem neuen Zimmer
Akkusativ	
einen alten Tisch keinen alten Tisch	ein neues Zimmer kein neues Zimmer

Qeyd:

1. Qadın cinsində olan birləşmələrin hallanması bu hallanma növündə sifətin zəif halanması ilə eynidir.
2. Cəmdə olan isimlər də inkar və yiyəlik əvəzlilikləri və sifətlə olan birləşmələrdə sifətin zəif hallanmasına müvafiq dəyişir. Alle, beide sözlərindən sonra da sifət zəif hallanır.

Tək
q/c
Nominativ
eine große Wohnung keine große Wohnung meine große Wohnung
Genitiv
einer großen Wohnung keiner großen Wohnung meiner großen Wohnung
Dativ
einer großen Wohnung keiner großen Wohnung meiner großen Wohnung
Akkusativ
eine große Wohnung keine große Wohnung meine große Wohnung

Cəm
Nominativ
keine großen Wohnungen meine großen Wohnungen alle großen Wohnungen beide großen Wohnungen
Genitiv
keiner großen Wohnungen meiner großen Wohnungen aller großen Wohnungen beider großen Wohnungen
Dativ
keinen großen Wohnungen meinen großen Wohnungen allen großen Wohnungen beiden großen Wohnungen
Akkusativ
keine großen Wohnungen meine großen Wohnungen alle großen Wohnungen beide großen Wohnungen

Qeyd: isimləşmiş sifətlər də ümumi qaydalara əsasən qarşısında duran sözdən asılı olaraq hallanırlar:

Nom.	der Deutsche	ein Deutscher
Gen.	des Deutschen	eines Deutschen
Dat.	dem Deutschen	einem Deutschen
Akk.	den Deutschen	einen Deutschen

Sifətin dərəcələri (Die Komparationsstufen der Adjektive)

Alman dilində sifətin 3 dərəcəsi var. Adi (der Positiv), müqayisə (der Komparativ), üstünlük (der Superlativ) dərəcələri.

Alman dilində sifət adi dərəcədə *wie* bağlayıcısı ilə işlənir.

Məs.: Dieses Buch ist *ebenso teuer wie* das andere.

Alman dilində sifətin müqayisə dərəcəsi -er şəkilçisinin köməyi ilə düzəlir. Kökündə a,o,u saiti olan təkhecalı sifətlər umlaut da qəbul edirlər. Məs.: kalt-kälter, kurz-kürzer

Cümlədə müqayisə dərəcəsi *als* bağlayıcısı ilə verilir. Məs.:

Dieses Buch ist billiger *als* das andere.

Alman dilində sifətin üstünlük dərəcəsi -(e)st şəkilçisinin köməyi ilə düzəlir. Əgər sifətin sonu -d,-t,-z,-ß,-sch ilə bitərsə -est, digər hallarda isə -st şəkilçisi əlavə edilir. Müqayisə dərəcəsində olduğu kimi təkhecalı sifətlər umlaut da qəbul edirlər.

Sifətin müqayisə dərəcəsi cümlədə həm təyin, həm də predikativ rolunda çıxış edə bilər. Məs.: *Der schwerste Text* in diesem Buch heißt „Wirtschaft“. (təyini birləşmə)

Der Text „Wirtschaft“ ist *am schwersten*. (predikativ)

Qeyd: kökündə -au diftonqu, -ig,-er,-el,-bar olan sifətlər, və froh, klar, rasch, voll kimi sifətlər də umlaut qəbul etmirlər.

Aşağıdakı cədvəldə sifətin dərəcələrinə daha aydın nəzər salmaq mümkündür.

Positiv	komparativ	Superlativ	
		Təyini birləşmə	Predikativ
kalt	kälter	der,die,das kälteste	am kältesten
rot	röt	der,die,das röteste	am rötesten
kurz	kürzer	der,die,das kürzeste	am kürzesten
klein	kleiner	der,die,das kleinste	am kleinsten

Bəzi sifətlər dərəcələndikdə kökdən dəyişirlər.

positiv	komparativ	Superlativ	
		Təyini birləşmə	Predikativ
gut	besser	der, die, das beste	am besten
hoch	höher	der, die, das höchste	am höchsten
nah	näher	der, die, das nächste	am nächsten
viel	mehr	der, die, das meiste	am meisten
wenig	minder	der, die, das	am mindesten
gern	lieber	mindeste	am liebsten
bald	eher	der, die, das liebste	am ehesten
		der, die, das eheste	

Əvəzlilik (Das Pronomen)

Ümumi məlumat

Alman dilində əvəzliliklər cümlədə ismi, sifəti əvəz edə bilirlər və cümlədə mübtəda, tamamlıq, təyin və predikat rolunda çıxış edirlər. Alman dilində əvəzliyin bir cox növü var:

əvəzliliklər						
Şəxs əv.	Yiyəlik əv.	Qayıdış əv.	Şəxssiz əv.	İşarə əv.	inkar əv.	Sual əv.
ich	mein	mich	es, man			Wer?
du	dein	dich				Was?
er	sein	sich		dieser	kein	Wann?
sie	ihr	sich		diese	keine	Wo?
es	sein	sich		dieses	kein	Woher?
wir	unser	uns				Wohin?
ihr	euer	euch				Wie?
sie	ihr	sich				Wie
Sie	Ihr	Sich		diese	keine	lange?
						Welche?

Şəxs əvəzliyi (Personalpronomen)

Şəxs əvəzliyi növbətilərdir:

ich	mən
du	sən
er	o (k/c)
sie	o (q/c)
es	o (o/c)
wir	biz
ihr	siz
sie	onlar
Sie	Siz (hörmət form.)

Şəxs əvəzliləri aşağıdakı qaydada hallanırlar:

Hallar		
Nom.	Dat.	Akk.
ich	mir	mich
du	dir	dich
er	ihm	ihn
sie	ihr	sie
es	ihm	es
wir	uns	uns
ihr	euch	euch
sie	ihnen	sie
Sie	Ihnen	Sie

Qeyd: cədvəldə genitiv halının olmaması müasir alman dilində əvəzlilərin bu halda işlənməməsi ilə bağlıdır.

Yiyəlik əvəzliyi (Possesivpronomen)

Alman dilində yiyəlik əvəzliləri sifət kimi ismin qarşısında gələrək əlamət daşıyıcısına çevrilir. Qeyri müəyyən artiklla oxşar olduqları üçün ismin cinsini, kəmiyyətini, halını eyni sonluqları əks etdirərək bildirirlər.

hal	k/c	q/c	o/c	Cəm
	der Tisch	die Tasche	das Buch	die Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	mein Tisch meines Tisches meinem Tisch meinen Tisch	meine Tasche meiner Tasche meiner Tasche meine Tasche	mein Buch meines Buches meinem Buch mein Buch	meine Autos meiner Autos meinen Autos meine Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	dein Tisch deines Tisches deinem Tisch deinen Tisch	deine Tasche deiner Tasche deiner Tasche deine Tasche	dein Buch deines Buches deinem Buch dein Buch	deine Autos deiner Autos deinen Autos deine Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	sein Tisch seines Tisches seinem Tisch seinen Tisch	seine Tasche seiner Tasche seiner Tasche seine Tasche	sein Buch seines Buches seinem Buch sein Buch	seine Autos seiner Autos seinen Autos seine Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	ihr Tisch ihres Tisches ihrem Tisch ihren Tisch	ihre Tasche ihrer Tasche ihrer Tasche ihre Tasche	ihr Buch ihres Buches ihrem Buch ihr Buch	ihre Autos ihrer Autos ihren Autos ihre Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	sein Tisch seines Tisches seinem Tisch seinen Tisch	seine Tasche seiner Tasche seiner Tasche seine Tasche	sein Buch seines Buches seinem Buch sein Buch	seine Autos seiner Autos seinen Autos seine Autos

Nom. Gen. Dativ. Akk.	unser Tisch unseres Tisches unserem Tisch unseren Tisch	unsere Tasche unserer Tasche unserer Tasche unsere Tasche	unser Buch unseres Buches unserem Buch unser Buch	unsere Autos unserer Autos unseren Autos unsere Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	euer Tisch eures Tisches eurem Tisch euren Tisch	eure Tasche eurer Tasche eurer Tasche eure Tasche	euer Buch eures Buches eurem Buch mein Buch	eure Autos eurer Autos euren Autos eure Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	ihr Tisch ihres Tisches ihrem Tisch ihren Tisch	ihre Tasche ihrer Tasche ihrer Tasche ihre Tasche	ihr Buch ihres Buches ihrem Buch ihr Buch	ihre Autos ihrer Autos ihren Autos ihre Autos
Nom. Gen. Dativ. Akk.	İhr Tisch İhres Tisches İhrem Tisch İhren Tisch	İhre Tasche İhrer Tasche İhrer Tasche İhre Tasche	İhr Buch İhres Buches İhrem Buch İhr Buch	İhre Autos İhrer Autos İhren Autos İhre Autos

Cədvəldən də göründüyü kimi, alman dilində hər bir şəxs əvəzliyinin özünə müvafiq yiyəlik əvəzliyi var. Cümlədə ismin qarşısında yiyəlik əvəzliyi işləndiyi halda başqa əlamətdaşıyıcı sözlər (artıql, işarə əvəzliyi və s.) yazılmır. İsmnin cinsini, kəmiyyətini, halını yiyəlik əvəzliyinin sonluğu göstərir. Yiyəlik əvəliyinin sonluğu da öz növbəsində hansı ismin qarşısında gəlirsə ondan asılı olur. Məs.:

Er nimmt seinen Kugelschreiber. – O öz qələmini götürür.

Er nimmt sein Buch. – O öz kitabını götürür.

Er nimmt seine Tasche. – O öz çantasını götürür.

Qeyd: kişi (er) və orta (es) cinsin şəxs əvəzliliklərinin yiyəliyi (sein), eyni zaman da qadın cinsinin (sie), cəm (sie) və nəzakət formasının (Sie) şəxs əvəzliliklərinin yiyəliyi (ihr/İhr) eyni olsalar belə, cümlədə onların hansının işləndiyini mənaya və bəzən isə cümlənin mübtədasına görə təyin etmək olur.

Qayıdış əvəzliyi (Das Reflexivpronomen)

Alman dilində qayıdış əvəzliyi “sich” dir. Qayıdış əvəzliyi **sich** qayıdış fellərlə işlənir və 3-cü şəxsin tək, cəmi və nəzakət formasında **sich** işlənir. Məs.:

er setzt sich
sie setzt sich
es setzt sich
sie setzen sich
Sie setzen sich

Digər şəxslərdə isə qayıdış əvəzliyi olaraq şəxs əvəzliyinin akkuzativ halı işlənir. Məs.:

ich setze mich
du setzt dich
wir setzen uns
ihr setzt euch

Qayıdış əvəzliyinin cümlədəki yerinə nəzər salsaq onun hec də həmişə fellə yanaşı işlənmədiyini görə bilərik. Məs.:

1. *Er wäscht sich mit kaltem Wasser.*
2. *Jeden Tag wäscht er sich kaltem Wasser.*
3. *Jeden Tag wäscht sich Ali kaltem Wasser.*

Cümlələrdən aydın şəkildə görünür ki, düzgün söz sırasında (1) qayıdış əvəzliyi fellə yanaşı gəlir. Əks söz sırasında (2) və mübtədasi şəxs əvəzliyi ilə ifadə olunan cümlədə şəxs əvəzliyindən sonra qayıdış əvəzliyi gəlir. Mübtədasi isimlə ifadə olunan (3) cümlədə isə qayıdış əvəzliyi fellə yanaşı gəlir.

İşarə əvəzliyi (Demonstrativpronomen)

Alman dilində işarə əvəzlilikləri aşağıdakılardır:

Dieser (dieses, diese, diese(pl)) – bu

Jener (jenes, jene, jene (pl)) – o

Solcher, solches, solche, solche (pl)) – belə

Das – bu, o

Es – bu, o

İşarə əvəzlilikləri *dieser, dieses, diese, (pl.diese), jener, jenes, jene, (pl.jene), solcher, solches, solche, (pl.solche)* müəyyən artıql kimi ismin cinsini, kəmiyyətini və halını bildirirlər və müəyyən artıql kimi hallanırlar:

hal	Tək		
	k/c	o/c	q/c
Nom	dieser Tisch	jenes Buch	solche Tür
Gen	dieses Tisches	jenes Buches	solcher Tür
Dat	diesem Tisch	jenem Buch	solcher Tür
Akk	diesen Tisch	jenes Buch	solche Tür

hal	Cəm		
Nom	diese Tische	jene Bücher	solche Türe
Gen	dieser Tische	jener Bücher	solcher Türe
Dat	diesen Tischen	jenen Büchern	solchen Türen
Akk	diese Tische	jene Bücher	solche Türe

Cədvəldən göründüyü kimi, bəzi hallarda işarə əvəzliliklərinin sonluqları üst-üstə düşür. Bu əvəzliliklər çox vaxt sifət kimi işlənir. Məs.: *Dieses Mädchen heißt Klara, und jenes Mädchen heißt Karla.* (Bu qız Klara adlanır, o biri qız Karla adlanır.)

Solche Bücher habe ich nicht gelesen. (Mən belə kitablar oxumamışam.)

Solcher (-es, -e) əvəzliyi adətən təkdə qeyri-müəyyən ariklə da işlənə bilər. Bu halda iki cür yazıla bilər: ein solcher – solch ein, ein solches – solch ein, eine solche – solch eine.

Birinci yazı formasında solcher qeyri-müəyyən artikldan sonra gələn sifət kimi hallanır. İkinci halda isə solcher dəyişmir. Məs.:

Nom. Ein solcher Junge – solch ein Junge
Gen. Eines solchen Jungen – solch eines Jungen
Dat. Einem solchen Jungen – solch einem Jungen
Akk. Einen solchen Jungen – solch einen Jungen

Nom. Ein solches Buch – solch ein Buch
Gen. Eines solchen Buches – solch eines Buches
Dat. Einem solchen Buch – solch einem Buch
Akk. Ein solches Buch – solch ein Buch

Nom. Eine solche Tasche – solch eine Tasche
Gen. Einer solchen Tasche – solch einer Tasche
Dat. Einer solchen Tasche – solch einer Tasche
Akk. Eine solche Tasche – solch eine Tasche

Çox vaxt danışqda *das* və *es* əvəzliliklərinə də işarə əvəzlilikləri qismində rast gəlmək olar. Məs.:

Wer ist das? – Das ist eine Frau aus Deutschland. Es ist eine Frau aus Deutschland. (Bu kimdir? – Bu Almaniyadan olan xanımdır.)

Sual əvəzlilikləri (İnterrogativpronomen)

Sual əvəzliliklərinə aiddir:

Wer?-kim?

Was?-nə?

Welcher? Welches? Welche?-hansı?

Was für ein? Was für eine? Was für ein?-hansı?

Sual əvəzlilikləri də hallana bilirlər:

Nom	Wer?	Was?
Gen	Wessen?	Wessen?
Dat	Wem?	-
Akk	Wen?	Was?

Wer? Was? sual əvəzlilikləri həmişə təkdə işlənir, cinsə görə dəyişməirlər. Müasir alman dilində was? sual əvəzliyi dativ halında işlənir.

Wer? sual əvəzliyi şəxslərə, was? Sual əvəzliyi isə predmetə aid olur. Məs.: *Wer kommt?* – *Kim gəlir?*

Was trinkst du? – *Nə içirsən?*

Was? sual əvəzliyindən peşəni öyrənmək istəyəndə də istifadə olunur. Məs.: *Was ist er?* (O nəçidir?)

Welcher? Welches? Welche? – hansı? Sual əvəzliyi müəyyən artikl kimi hallanır və əsasən sifət kimi işlənir:

hal	Tək			Cəm
	k/c	q/c	o/c	
Nom	Welcher	welche	welches	welche
Gen	Welches	welcher	welches	welcher
Dat	Welchem	welcher	welchem	welchen
Akk	Welchen	welche	welches	welche

Was für ein? Was für eine? Was für ein? – hansı? Sual əvəzliyində isə yalnız hallanan hissəcik „ein“dır. Və o da qeyri-müəyyən artikl kimi hallanır. Cəmdə isə ein işlənir. Məs.: *Was für ein kleines Mädchen!*

Was für kleine Mädchen!

Nisbi əvəzliliklər (Relativpronomen)

Der, das, die, welcher, welches, welche (hansı) növbəti qayda-da hallanır:

hal	Tək			Cəm
	k/c	q/c	o/c	
Nom	der welcher	Die welche	das welches	die welche
Gen	dessen -	Deren -	dessen -	deren -
Dat	dem welchem	Der welcher	dem welchem	denen welchen
Akk	den welchen	Die welche	das welches	die welche

Bu əvəzliliklər əsasən təyin budaq cümləsində bağlayıcı və cümlə üzvü qisminə iştirak edirlər. Məs.:

Das neue Buch, *das* du mir geschickt hast, gefällt mir sehr.

Qeyri-müəyyən və inkar əvəzlilikləri (İndefinitpronomen)

Alman dilində daha çox işlənən qeyri-müəyyən əvəzliliklər növbətilərdir:

Man – (tərcümə olunmur)

Jemand – kim isə

Jeder (-es, -e) – hər biri

Alle – hamı

Einige – bəziləri

Viele – çoxları

Beide – hər ikisi

Wenige – bəziləri

Etwas – nə isə

Alman dilində daha çox işlənən inkar əvəzliliklər növbətilərdir:

Kein, keine – heç biri

Niemand – heç kim

Nichts – heç nə

Man əvəzliyi cümlədə mübtəda rolunda çıxış edir, fel ondan sonra üçüncü şəxsin təkində işlənir, amma əvəzlik tərcümə olunmur. Məs.: *Man kommt. – Gəlirlər.*

Man spielt. – Oynayırlar.

Jemand əvəzliyi danışqda dəyişməyə də çox vaxt lüğətlərdə rastımıza dəyişmiş formada çıxır. Əsasən də bu əvəzlikdən feldən sonra hansı halın gəlməsini göstərmək üçün istifadə edilir.

Jeder (-es, -e) əvəzliyi həmişə təkdə işlənir və müəyyən artıql kimi hallanır. Onun cəm forması *alle* əvəzliyi ilə ifadə olunur. Bu əvəzlik həm isim, həm də sifət kimi işləyə bilər. Məs.:

In unserem Büro muss jeder arbeiten. (isim)

Bizim ofisdə hər bir kəs işləyir.

Jeder Student kann diesen Satz übersetzen. (sifət)

Hər bir tələbə bu cümləni tərcümə edə bilər.

Tək	Nom.	Jeder	jedes	jede
	Gen.	jedes	jedes	jeder
	Dat.	jedem	jedem	jeder
	Akk.	jeden	jedes	jede

Alle, einige, viele, beide, wenige əvəzliləri cəmdə işlənir və müəyyən artıql kimi hallanır. Bu əvəzlilər də həm isim həm də sifət kimi işlənir.

Cəm	Nom.	alle	einige	viele
	Gen.	aller	einiger	vieler
	Dat.	allen	einigen	vielen
	Akk.	alle	einige	viele

Viele lesen dieses Buch.

Viele Studenten lesen dieses Buch.

Etwas əvəzliyi digərlərindən fərqli olaraq qeyri müəyyən predmeti əks etdirir. Bu əvəzlik hallanmır və cinsə görə də dəyişmir. Adətən cümlədə önlüklə işlənir.

Kein (keine) inkar əvəzliyi cümlədə ismi inkar edir və onun qarşısında gələrək isimlə cinsə, hala və kəmiyyətə görə uzlaşır.

hal	Tək			Cəm
Nom	k/c	o/c	q/c	Keine Hefte
	Kein Tisch	Kein Buch	Keine Tür	
Gen	Keines Tisches	Keines Buches	Keiner Tür	Keiner Hefte
Dat	Keinem Tisch	Keinem Buch	Keiner Tür	Keinen Heften
Akk	Keinen Tisch	Kein Buch	Keine Tür	Keine Hefte

Nichts, niemand inkar əvəzlilikləri də dəyişmirlər. Bu əvəzliliklərin azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı daha bir inkar hissəciyinə ehtiyac olur. Bu da ondan irəli gəlir ki, alman dili mononeqativ, Azərbaycan dili isə polineqativ dildir. Yəni alman dilində bir cümlədə yalnız bir inkar hissəciyi işlənə bilər. Azərbaycan dilində isə bir cümlədə iki və ya daha çox inkar hissəciyi işlətmək mümkündür. Məs.:

Niemand kommt heute.

Bu gün heç kim gəlmir.

Şəxssiz əvəzlik (Das unpersöhnliche Pronomen)

Es əvəzliyi cümlədə dəyişmir, ondan sonra gələn feli 3-cü şəxsin təkində işlənir, cümlənin mübtədası rolunda çıxış edir. Adətən təbiət hadisələrini təsvirində istifadə edilir. Məs.:

Es ist kalt. Soyqdur.

Es regnet. Yağış yağır.

Es ist kühl. Sərin dir.

SAY (DAS NUMERALE)

Ümumi məlumat

Alman dilində sayın aşağıdakı növləri var:

1. Miqdar sayları (Grundzahlwörter)
Eins, zwei, drei, vier.....(1,2,3,4....)
2. Sıra sayları (Ordnungszahlwörter)
Der zweite, der dritte, der sechste(ikinci, üçüncü, altıncı)
3. Kəsr saylar (Bruchzahlen)
1/3 ein Drittel (üçdə bir)
Cümlədə saylar əsasən təyin olurlar.

Miqdar sayları (Grundzahlwörter)

1-12 dək miqdar sayları formasına görə sadə saylardır.

1 eins	5 fünf	9 neun
2 zwei (zwo)	6 sechs	10 zehn
3 drei	7 sieben	11 elf
4 vier	8 acht	12 zwölf

Eins sayından sonra isim gəlmirsə onu olduğu kimi saxlayırıq. İsim gəldiyi halda qeyri-müəyyən artikl kimi (*ein, eine, ein*) yazılır. Məs.:

Er kommt um *eins*. (O birdə gəlir.)

Ich habe *ein* Buch, *eine* Tasche. (Mənim bir kitabım, bir çantam var.)

Ich brauche *einen* Kugelschreiber. (Mənim bir qələmə ehtiyacım var.)

Sadə saylara növbəti saylar da aiddir:

100 – hundert

1000 – tausend
 1 000 000 – eine Million
 1 000 000 000 – eine Milliarde
 Das Dutzend – onlarla

100 – hundert və 1000 – tausend sayları həm say həm də isim kimi işlənilir. İsim kimi orta cinsdə olurlar. Das Hundert, das Tausend.
 Digər miqdar sayları aşağıdakı qayda da düzəliirlər:

13-19 +zehn	Yüzlüklər +hundert
13 dreizehn	100 hundert
14 vierzehn	200 zweihundert
15 fünfzehn	300 dreihundert
16 sechzehn	400 vierhundert
17 siebzehn	500 fünfhundert
18 achtzehn	600 sechshundert
19 neunzehn	700 siebenhundert
	800 achthundert
	900 neunhundert
Onluqlar -zig	Minliklər +tausend
20 zwanzig	1000 eintausend
30 dreißig	2000 zweitausend
40 vierzig	3000 dreitausend
50 fünfzig	4000 viertausend
60 sechzig	5000 fünftausend
70 siebzig	6000 sechstausend
80 achtzig	7000 siebentausend
90 neunzig	8000 achttausend
	9000 neuntausend

İkirəqəmli saylar (onluqlar istisna olmaqla 20, 30,40, 50....) 21-99 dək und bağlayıcısının köməyi ilə düzəliirlər. Bu zaman birinci yerdə təklik, bağlayıcı, sonda isə onluq yazılır. Məs.:

22 zweiundzwanzig
 23 dreiundzwanzig
 44 vierundvierzig
 56 sechsfünfzig.

Alman dilində saylar bitişik yazılırlar. İllər də miqdar sayıdır. Onların oxunuşu zamanı minliklər də yüzlik kimi oxunur. Məs.:
 1967 – neunzehnhundertsibenundsechzig
 1789 – siebzehnhundertneunundachtzig

Sıra sayları (Ordnungszahlwörter)

Miqdar saylarından sıra sayları növbəti şəkildə düzəliir:

2-19	20 +	<i>İstisnalar</i>
+t şək.	+st şək.	
der zweite der vierte der sechste	der zwanzigste der dreiunddreißigste der hundertste	der erste der dritte der achte der siebte (der siebente)

Sıra sayları əsasən müəyyən artiklla işlənilirlər və sifət kimi hallanırlar. Məs.:

Am fünfzehnten September beginnt der Unterricht.

Bəzən sıra saylarını yazıda rəqəmlə də qeyd edirlər. Bu zaman rəqəmdən sonra sıra sayının şəkilçisini əvəz edən nöqtə qoyulur. Məs.:

*der 1. September = der erste September
 der 9. November = der neunte November*

Kəsir saylar (Bruchzahlen)

Miqdar saylarının (2-19) sonuna – tel şəkilçisi, (20+) sonuna –stel şəkilçisi əlavə etməklə kəsir saylar düzəlir. Əgər kəsir saylar ölçü və ağırlıq vahidləri ilə işlənirlərsə kiçik hərflə yazılırlar və hal-lanmırlar. Məs.:

drei fünftel Liter Milch – $3/5$ litr süd
zwei viertel Kilogramm Apfel – $2/4$ kiloqram alma

Digər hallarda isə bu saylar orta cins isim sayılırlar və böyük hərflə yazılırlar. Məs.:

$1/4$ – das (ein) Viertel
 $1/30$ – das Dreißigstel
 $4/5$ – vier Fünftel

Sıra saylarının düzəlməsində istisnalar olduğu kimi kəsir say-larında da buna rast gəlmək olur. Məs.:

$1/3$ – ein Drittel
 $1/8$ – ein Achtel

Onluq kəsirlər (die Dezimalzahlen) miqdar sayları ilə yazılır-lar və oxunuşları növbəti qaydadadır. Məs.:

0,5 – Null Komma fünf
3,5 – drei Komma fünf
0,0345 – Null Komma Null drei vier fünf

FEİL (DAS VERB)

Ümumi məlumat

Alman dilində feil şəxsə, kəmiyyətə, zamana, formaya, növə görə dəyişir. Alman dilində feilin altı zaman forması var:

1. İndiki zaman forması (Präsens):

Heute *kommt* mein Freund aus Berlin.

Bugün dostum Berlindən gəlir.

2. Keçmiş zamanın 3 formaları:

– İmperfekt (Präteritum)

Gestern *besuchte* er mich.

– Perfekt

Er hat mich gestern *besucht*.

– Plusquamperfekt

Nachdem er mich *besucht* hatte, *kehrte* er nach Hause zurück.

3. Gələcək zaman (Futurum I):

Morgen *wird* mein Freund mich *besuchen*.

Feilin məlum (das Aktiv) və məchul (das Passiv) növləri:

Ich *lese* den Text. (das Aktiv)

Der Text *wird* von mir *gelesen*. (das Passiv)

Feilin indikativ (der Indikativ), əmr (der Imperativ), arzu (der Konjunktiv) formaları. Məs.:

Mein Sohn *treibt* viel Sport.

Mənim oğlum idmanla çox məşğul olur.

Steh auf! Setz dich!

Ayağa dur! Otur!

Wäre ich Lehrer!

Kaş müəllim olaydım!

Feilin şəxssiz formaları

1. Məsdərin (İnfinitiv) iki forması var:
 - İnfinitiv Aktiv – lesen, schreiben
 - İnfinitiv Passiv – gelesen werden, geschrieben werden
2. Feili sifət (das Partizip)
 - Partizip I – lesend, schreibend, zeichnend
 - Partizip II – gelesen, geschrieben, gezeichnet

Alman dilində feilin 3 əsas forması var:

1. İnfinitiv
2. İmperfekt
3. Partizip II

Alman dilində feilləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq mümkündür:

- düzəlmə formasına görə 3 qrupa bölünürlər: sadə, düzəltmə və mürəkkəb
- mənasına görə: əsas və köməkçi feillər
- təsriflənməsinə görə: qüvvətli, zəif və düzgün olmayan
- Mübtədaya bağlı şəxslı və şəxssiz feillər
- İdarəyə görə: təsirli və təsirsiz feillər

Sadə feillər (Einfache Verben)

Sadə feillər kök və məsdəri bildirən -en (-n) şəkilçisindən ibarət olur:

Steh-en – durmaq
Schreib-en – yazmaq
Spiel-en – oynamaq

Düzəltmə feillər (Abgeleitete Verben)

Düzəltmə feillər feil kökü və söz düzəltmə şəkilçilərin köməyilə düzəlik:

1. Ayrılan və ayrılmayan şəkilçilər. Məs.:

aufstehen – ayağa qalxmaq

bekommen – əldə etmək

Ich stehe früh *auf*. – Mən tezdən dururam.

Er *bekommt* viele neue Bücher. – O, çoxlu yeni kitablar əldə edib.

2. -eln, -ier şəkilçilərinin köməyi ilə.

(*klingeln* – zəng çalmaq, *studieren* – təhsil almaq)

3. Umlautun kökə əlavə olunması ilə:

fuhr – *führen*

der Traum – *träumen*

warm – *wärmen*

der Grund – *gründen*

ander – *ändern*

lachen – *lächeln*

die Zahl – *erzählen*

Alman dilində istər ayrılan, istərsə də ayrılmayan önşəkilçilər feilin mənasına təsir göstərir. Onlar ya feilin mənasını tamamilə, ya da qismən dəyişirlər. Məs.:

kommen – *gəlmək*

bekommen – *almaq*

gehen – *getmək*

mitgehen – *birlikdə getmək*

Alman dilində 7 ayrılmayan önşəkilçi var və onlar vurğu daşıyırlar:

Şək.	Sadə fel	Düzəltmə fel
be-	kommen-gəlmək	bekommen-almaq
ge-	hören-eşitmək	gehören-aid olmaq
er-	zählen-saymaq	erzählen-nəql etmək
ver-	stehen-dayanmaq	verstehen-başa düşmək
zer-	schlagen-vurmaq	zerschlagen-sındırmaq
ent-	gehen-getmək	entgehen-qaçmaq
emp-	fangen-tutmaq	empfangen-qəbul etmək
miss-	trauen-güvənmək	mißtrauen-güvənməmək

Alman dilində ayrılan önşəkilçilər qismində əsasən önlüklər və zərflər iştirak edirlər. Bu şəkilçilər vurğulu olub, həmişə feil şəxsə və zamana (Präsens, Imperfekt) görə dəyişəndə eyni zamanda əmr formada ayrılıb cümlənin sonunda dururlar.

`ausschreiben – yazmaq (resept)

`zuhören – dinləmək

`aufschlagen – açmaq

`aussprechen – tələffüz etmək

`fortgehen – çıxıb getmək

Präsens – Sie *spricht* das Wort falsch *aus*.

O, sözü səhv tələffüz edir.

Imperfekt – Sie *sprach* das Wort falsch *aus*.

O, sözü səhv tələffüz etdi.

Impertiv – *Sprich* das Wort richtig *aus*!

Sözü düzgün tələffüz et!

Feili sifət ikidə isə ayrılan önşəkilçi -ge şəkilçisindən əvvəldə yazılır. Bir növ belə yazı forması ilə ayrılan şəkilçi olmasını göstərir. Məs.:

ausschreiben – *ausgeschrieben*

aufschlagen – *aufgeschlagen*

Şək.	Sadə fel	Düzəltmə fel
an- auf- aus- bei- ein- mit- nach- vor- zu-	kommen-gəlmək stehen-dayanmaq zeichnen-rəsm çəkmək wohnen-yaşamaq nehmen-götürmək fahren-getmək sehen-görmək stellen-yerləşdirmək machen-etmək	ankommen-gəlib çatmaq aufstehen-ayağa qalxmaq auszeichnen-qeyd etmək beiwohnen-mövcud olmaq einnehmen-qəbul etmək mitfahren-birlikdə getmək nachsehen-arxasınca baxmaq vorstellen-təqdim etmək zumachen-bağlamaq
ab- da- dazwischen- fort- fest- her- herab- herbei- herunter- hin- hinab- hinauf- hinaus- los- voran- vorbei- weg- weiter- zurück- zusammen-	nehmen-götürmək stehen-dayanmaq kommen-gəlmək gehen-getmək stellen-yerləşdirmək stellen-yerləşdirmək nehmen-götürmək kommen-gəlmək steigen-qalxmaq fahren-getmək gehen-getmək gehen-getmək fahren-getmək kommen-gəlmək gehen-getmək gehen-getmək laufen-qaçmaq fahren-getmək kehren-çevirmək halten-saxlamaq	abnehmen-soyunmaq dastehen-yerləşmək dazwischenkommen- sözü kəsmək fortgehen-çıxıb getmək feststellen-quraşdırmaq herstellen-yaratmaq herabnehmen-üstündən götürmək herbeikommen-yaxınlaşmaq heruntersteigen-aşağı düşmək hinfahren-harasa baş çəkmək hinabgehen- aşağı düşmək hinaufgehen-qalxmaq hinausfahren-yola düşmək loskommen-azad olmaq vorangehen-öndə getmək vorbeigehen-yanından keçib getmək weglaufen- qaçıb getmək weiterfahren-yola davam etmək zurückkehren-geri qayıtmaq zusammenhalten – sıra ilə dayanmaq

Bəzi şəkilçilər (durch-, um-, über-, unter-, wieder-, voll-) feilin mənasından asılı olaraq gah ayrılır, gah da ayrılmaz. Məs.:

Über-

Ich *übersetze* diesen Text ohne Wörterbuch.

Mən bu mətni lüğətsiz tərcümə edirəm.

Er *setzte* mich ans rechte Ufer über.

O, məni sağ sahilə apardı.

Mürəkkəb feillər (Zusammengesetzte Verben)

Mürəkkəb feillər iki sözün birləşməsindən yaranır. Onlardan ikinci yerdə gələn feil olur. Birinci söz isə digər nitq hissələri olur. Məs.:

teilnehmen

stattfinden

losfahren

kennenlernen

stehenbleiben

Mürəkkəb feillərdə vurğu həmişə birinci sözə düşür və ayrılan önşəkilçili feillər kimi təsriflənirlər. Məs.: Er *nimmt* an dieser Arbeit *teil*. O, bu işdə iştirak edir.

Əsas və köməkçi feillər (Vollverben und Hilfsverben)

Əsas feillər hərəkət və ya predmetin vəziyyətini bildirir. Məs.: Ich *gehe* nach Hause. Mən evə gedirəm.

Ich *interessiere* mich für Literatur. Mən ədəbiyyatla maraqlanıram.

Köməkçi feillər isə mürəkkəb feil formalarının və zamanların düzəlməsində iştirak edirlər. Alman dilində 3 köməkçi feil var: haben, sein, werden

Haben və sein köməkçi feilləri Perfekt və Plusquamperfekt zaman formalarının, werden köməkçi feili isə Futurum I və Passiv (məchul növün) düzəlməsində istifadə olunur.

Sein və werden feilləri həm də ismi xəbərin düzəlməsində iştirak edirlər.

Ich bin Lehrer. Mən müəlliməm.

Sie wird Lehrerin. O, müəllim olacaq.

Haben (malik olmaq) və sein(dır⁴) feillərinin əsas feil kimi də mənası var. Məs.:

Ich habe eine neue Tasche.

Mənim yeni çantam var.

Alle sind im Zimmer.

Hamı otaqdadır.

Qüvvətli, zəif, qaydasız feillər (die starken Verben, die schwachen Verben die unregelmäßigen Verben)

Təsriflənmənin tipindən asılı olaraq feillər qüvvətli, zəif, qaydasız olaraq üç qrupa bölünürlər.

Feilin bu 3 qrupdan hansına aid olması feilin əsas formalarında (İmperfekt və Partizip II) özünü biruzə verir.

Qüvvətli feillərin əlamətləri.

1. Qüvvətli feillər əsasən İmperfekt və Partizip-II də kök saitini dəyişir:

lesen – **las** – gelesen

finden – **fand** – gefunden

2. Partizip II də -en şəkilçisi:

singen – sang – gesungen

bleiben – blieb – geblieben

sehen – sah – gesehen

Nümunələrdən də göründüyü kimi kök saitin dəyişməsi bəzən İmperfekt və Partizip II də, bəzən isə İnfinitiv və Partizip II

də üst-üstə düşür. Yuxarıda deyilənləri daha aydın başa düşmək üçün aşağıdakı cədvəldə feil nümunələrini qruplaşdıraraq.

İnfinitiv	İmperfekt	Partizip II
ei	ie	ie (i)
bleiben scheinen schreiben schreien steigen schweigen treiben greifen leiden streiten	blieb schien schrieb schrie stieg schwieg trieb griff litt stritt	geblieben- s geschienen- h geschrieben- h geschrien- h gestiegen- s geschwiegen- h getrieben- h gegriffen- h gelitten- h gestritten- h
ie	o	O
biegen bieten fliegen fliehen frieren verlieren ziehen fließen schießen schließen	bog bot flog floh fror verlor zog floß schoß schloß	gebogen- h geboten- h geflogen- s geflohen- s gefroren- h verloren- h gezogen- h geflossen- s geschossen- h geschlossen- h
e	a	E
essen vergessen geben geschehen lesen sehen treten	aß vergaß gab geschah las sah trat	gegessen- h vergessen- h gegeben- h geschehen- s gelesen- h gesehen- h getreten- s

a	u	a
backen schaffen wachsen waschen fahren graben laden schlagen	buk schuf wuchs wusch fuhr grub lud schlug	gebacken- h geschaffen- h gewachsen- s gewaschen- h gefahren- s gegraben- s geladen- h geschlagen- h
-	ie, i	-
raten schlafen fallen lassen stoßen rufen laufen heißen fangen hängen	riet schlief fiel ließ stieß rief lief hieß fing hing	geraten- h geschlafen- h gefallen- s gelassen- h gestoßen- h gerufen- h gelaufen- s geheißen- h gefangen- h gehangen- h
i	a	U
verbinden finden gelingen verschwinden singen springen trinken	verband fand gelang verschwand sang sprang trank	verbunden- h gefunden- h gelungen- s verschwunden- s gesungen- h gesprungen- s getrunken- h
i	a	o
beginnen gewinnen schwimmen	begann gewann schwamm	begonnen- h gewonnen- h geschwommen- s,h

e	a	o
helfen sterben werfen brechen erschrecken sprechen treffen nehmen befehlen	half starb warf brach erschrak sprach traf nahm bafahl	geholfen- h gestorben- s geworfen- h gebrochen- h erschrocken- s gesprochen- h getroffen- h genommen- h befohlen- h
ie, i	a	e
liegen bitten sitzen	lag bat saß	gelegen- h gebeten- h gesessen- h

Zəif feillər qrupu daim genişlənir. Alman dilinə daxil olan yeni feillər zəif feillər qrupuna daxil olurlar. Zəif feillərin əsas əlamətləri aşağıdakılardır:

1. Kök saiti dəyişmir;
2. İmperfektdə -(e)te şəkilçisi qəbul edir;
3. Partizip II də -(e)t şəkilçisi qəbul edir.

machen-machte-gemacht
kaufen-kaufte-gekauft
arbeiten-arbeitete-gearbeitet

Əgər feilin sonu -d, -t, -dm, -tm, -dn, -tn, -chn, -ffn ilə bitərsə şəkilçilər bitişdirici (-e) ilə düzəlir. Məs.:

baden-badete-gebadet
atmen-atmete-geatmet
ordnen-ordnete-geordnet

Düzgün olmayan feillər həm qüvvətli, həm də zəif feillərdən fərqlənirlər. Onlar İmperfektdə və Partizip II də hər iki qrupun əla-

mətini daşıyırlar. Yəni bu formalarda həm feilin kökü dəyişir, həm də zəif feillərdə olduğu kimi şəkilçi qəbul edir. Növbəti cədvəldə düzgün olmayan feilləri qruplaşdırmışıq:

İnfinitiv	İmperfekt	Partizip II
kennen nennen brennen rennen wenden senden denken	kannte nannte brannte rannte wandte sandte dachte	gekannt- h genannt- h gebrannt- h gerannt- s gewandt- h gesandt- h gedacht- h
Modal feillər		
wollen müssen sollen können dürfen mögen *wissen	wollte mußte sollte konnte durfte mochte *wußte	gewollt gemußt gesollt gekonnt gedurft gemocht *gewußt
Köməkçi feillər		
sein haben werden	war hatte wurde	gewesen
İstisnalar		
gehen stehen tun bringen	ging stand tat brachte	gegangen gestanden getan gebracht

Şəxslı və şəxssız feillər (Persönliche und unpersönliche Verben)

Alman dilində şəxslı feillər bütün şəxslərə görə təsriflənirlər.

Ich frage.

Du fragst.

Er fragt.

Wir fragen.

Ihr fragt.

Sie fragen.

Şəxssız feillər bütün zamanlarda yalnız üçüncü şəxsin təkində *es* əvəzliyi ilə işlənirlər:

Es friert.

Es taut.

Es dunkelt.

Bəzi feillər həm şəxslı həm də şəxssız işlənirlər. Bu zaman onların mənaları da dəyişir. Məs.:

geben

Er *gibt* mir eine Tasche.

O mənə çanta verir.

Es *gibt* viele neue Taschen in dem Laden.

Mağazada çoxlu yeni çantalar var.

gehen

Sie *gehen* in den Park.

Onlar parka gedirlər.

Es *geht* uns gut.

Biz yaxşıyıq.

Mənanı dəyişməyən feillər də var. Məs.:

Der Direktor *läutet*.

Direktor zəng edir.

Es *läutet*.

Zəng çalınır.

ƏDƏBİYYAT

1. Elke Hentschel und Harald Weydt. Handbuch der deutschen Grammatik Berlin,§ 1994
2. E. Schendels, Deutsche Grammatik Morphologie. Syntax. Text. M.1979
3. Friedrich Clamer/Erhard G. Heilman. Übungsgrammatik für die Grundstufe. Berlin. 2006
4. Heinz Griesbach. Kleines Lexikon zur deutschen Grammatik. München. 1993.
5. J. R. Benjaminow. Vergleichende, Typologie der deutschen und usbekischen Sprachen. Taschkent. 1982
6. Walter Jung. Grammatik der deutschen Sprache. Leipzig. 1968
7. Тагиль И.П. Грамматика немецкого языка. - Санкт-Петербург: изд-во «Каро», 2003. – 240 с.
8. Тагиль И.П. Грамматика немецкого языка в упражнениях. – Санкт-Петербург: изд-во «Каро», 2003. – 267 с.
9. Миллер Е.Н. Deutsch universal. – Ульяновск: изд-во «Язык и литература», 1997. – 540 с. 111
10. Девекин В.Н. Практикум по грамматике немецкого языка. – М.: изд-во: «Высшая школа», 1972. – 170 с.
11. Петривня И.В. Немецкий язык. I курс. – М.: изд-во «Высшая школа», 1989. – 135 с.
12. Нарустранг Е.В. Практическая грамматика немецкого языка. – Санкт-Петербург: изд-во «Союз», 2001. - 368 с.

*Kitab «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 23.12.2022.

Format: 60x84 1/16. Qarnitur: Times.

Həcmi: 13 ç.v. Tiraj: 100. Sifariş № 223.

TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b

Tel./faks 596 21 44;

e-mail: mutarjim@mail.ru

www.mutercim.az